

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕНЕРГОВИКОРИСТАННЯ ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БІДНОСТІ

С. П. Завгородня, канд. наук з держ. упр,
старший науковий співробітник
відділу критичної інфраструктури, енергетичної та екологічної безпеки
центру безпекових досліджень Національного інституту стратегічних
досліджень

Здійснено аналіз використання домогосподарствами різних видів енергії в Україні та окремих державах-членах Європейського Союзу, визначено пріоритети підвищення ефективності енерговикористання в контексті подолання енергетичної бідності в Україні. Запропоновано рекомендації щодо впровадження енергоефективних заходів для комунальних підприємств, підприємств теплопостачання; державного стимулювання побутових споживачів до виробництва електричної та теплової енергії з відновлюваних джерел; створення можливостей для домогосподарств управляти власним енергоспоживанням.

Висновки та рекомендації

Лібералізація енергетичних ринків, встановлення економічно обґрунтованих тарифів для всіх споживачів, низький рівень соціально-економічного добробуту обумовили зростання енергетичної бідності домогосподарств, що проявляється в неможливості задовольнити свої базові енергетичні потреби та/або накопиченні заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг. Заходи з подолання енергетичної бідності визначено в положеннях Четвертого енергетичного пакету «Чиста енергія для європейців», які ґрунтуються на активізації участі споживача в енергетичному ринку, створенні альтернативних джерел енергозабезпечення домогосподарств. Для реалізації таких заходів **рекомендується:**

1. Кабінету Міністрів України забезпечити розроблення й затвердження Національного плану дій з енергоефективності на період до 2030 року з включенням заходів з регулювання попиту і стимулювання побутових споживачів

до використання відновлюваних джерел енергії;

2. Міністерству розвитку громад та територій, Державному агентству з енергоефективності та енергозбереження України розробити програму державної підтримки впровадження енергоефективних заходів для комунальних підприємств, підприємств теплопостачання за принципом співфінансування;

3. Міністерству енергетики та захисту довкілля розробити механізм залучення побутових споживачів електричної енергії до управління попитом за рахунок динамічного ціноутворення на передачу електричної енергії;

4. Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг забезпечити спрощення процедури зміни постачальника газу побутовими споживачами та контроль інформування виконавцем послуги про можливі заходи з підвищення енергоефективності будівель, програми підвищення енергоефективності.

5. Державному агентству з енергоефективності та енергозбереження України розробити програму державної підтримки побутових споживачів енергоресурсів у формуванні альтернативних схем забезпечення електричною і тепловою енергією з відновлюваних джерел за принципом співфінансування.

Аналіз проблеми. За повідомленням Європейської Комісії про настання енергетичної бідності у домогосподарств свідчать такі критерії: (1) частка витрат домогосподарства на електроенергію, природний газ та інші види енергії (для забезпечення адекватного рівня тепла) перевищує 10% від доходу; (2) існує заборгованість за комунальні послуги, що засвідчує вимушену неможливість своєчасно їх оплачувати через недостатність коштів; (3) домогосподарства вимушено позбавлені можливості підтримувати достатню температуру в приміщенні.

В Україні, за даними Держстату України, протягом 2015-2019 років частка сукупних витрат домогосподарств у сукупних доходах в середньому за рік сягала 14-15%. В опалювальний сезон цей показник мав значно вищі значення, свідченням чого є висока частка одержувачів субсидій серед домогосподарств. Заборгованість за житлово-комунальні послуги на січень 2020 року значно скоротилася в порівнянні з аналогічним періодом у попередні роки і становила 16,9% (у січні 2019 року – 28,1%, січні 2018 року – 31,7%), але це стало наслідком необхідності погашення заборгованості з метою отримання субсидій. Дефіцит коштів, щоб підтримувати достатню температуру у своєму житлі, протягом опалювального сезону у 2019 році було виявлено у 21,8% домогосподарств, у 2017 році – в 25,6% домогосподарств. Поштовхом до поглиблення енергетичної бідності з початком опалювального сезону в 2020-2021 роках можуть стати соціально-економічні наслідки функціонування економіки в режимі карантину, викликаного поширенням COVID-19, а також припинення дії механізму покладання спеціальних обов'язків на

суб'єктів ринків природного газу і електричної енергії у визначені законодавством терміни.

Заходи з подолання енергетичної бідності визначено в положеннях Четвертого енергетичного пакету «Чиста енергія для європейців», за якого «споживач має стати в основі енергетичного переходу» і має активізуватися його участь в енергетичному ринку. У цьому напрямку акцентується увага на розширенні можливостей для домогосподарств: (1) обирати, який вид енергії використовувати для зменшення витрат; (2) повноцінно брати участь в енергетичному ринку за рахунок переходу від централізованих систем до системи розподіленої генерації і генерувати, зберігати та використовувати для власного споживання електроенергію з відновлюваних джерел енергії; (3) управляти власним енергоспоживанням.

Структура використання різних видів енергії серед домогосподарств в Україні та окремих державах-членах Європейського Союзу значно різниться. Відповідно до розрахованого Держстатом України, EU Eurostat енергетичного балансу за 2018 рік, споживання побутовим сектором різних видів енергетичних ресурсів в Україні й окремих державах-членах ЄС поділяється за такою структурою:

Таблиця

Країна	Споживання побутовим сектором різних видів енергетичних ресурсів, тис. т н.е.	До обсягів загального споживання побутовим сектором, відсотків					
		вугілля і торф	нафта і нафто-продукти	природний газ	електро-енергія	відновлювана енергія (в т.ч. біопаливо та відходи)	теплова енергія
Україна	16203	1,6	0,5	53,6	19,1	11,2	14,0
Польща	19306	31,9	3,3	18,5	13,0	13,9	19,4
Литва	1492	4,0	3,8	11,0	17,2	32,4	31,6
Латвія	1231	0,5	4,4	9,7	11,7	43,6	30,1
Німеччина	1216	0,02	1,6	58,5	17,6	22,4	0,0
Франція	39057	0,07	12,1	27,3	34,9	22,4	3,3
Італія	32056	0,0	6,9	51,5	17,4	20,3	3,9

В Україні основна частка від загального споживання енергетичних ресурсів домогосподарствами припадає на *природний газ*. Відповідно до чинного законодавства з 1 травня 2020 року передбачено припинення дії механізму покладання спеціальних обов'язків на суб'єктів ринків природного газу і встановлення ринкової ціни на природний газ для всіх категорій споживачів. У разі різкого підвищення ціни на природний газ, для зниження негативного впливу для домогосподарства передбачено заходи з: (1) полегшення умов укладення договору постачання природного газу між побутовим споживачем і новим постачальником та, як наслідок, спрощення процедури зміни постачальника природного газу (проект постанови НКРЕКП «Про затвердження змін до деяких постанов НКРЕКП та внесення змін до Кодексу газорозподільних систем»); (2) відшкодування частини

суми кредитів, залучених на придбання котлів з використанням будь-яких видів палива та енергії (крім природного газу та електричної енергії) та енергоефективного обладнання та/або матеріалів (урядова програма «теплих кредитів»).

Станом на 11.11.2019 Держенергоефективності відшкодовано 135,6 млн. грн. за напрямом придбання котлів з використанням будь-яких видів палива та енергії (крім природного газу та електроенергії). Потенціал заміщення споживання газу в Україні загалом за рахунок введення нових потужностей виробництва теплової енергії з альтернативних джерел («не з газу») оцінюється в 760 млн. м³.

Поряд з тим, відзначається, що споживання твердого палива в окремих державах-членах ЄС з найвищим рівнем соціально-економічного розвитку (у Німеччині, Франції, Італії) практично відсутнє. Зниження споживання твердого палива, зокрема вугілля пов'язано як з негативним впливом на атмосферу, земельні та водні ресурси, так і загрозами здоров'ю громадян. Німеччина готується відмовитись від споживання вугілля до 2038 року, Велика Британія – до 2025, Франція – до 2022, Греція – до 2028, Угорщина – до 2030 року. Це питання також має бути враховано Україною при формуванні стратегії розвитку енергетики та енергозабезпечення домогосподарств.

Припинення дії механізму ПСО, встановлення ринкової ціни на газ разом із монопольним становищем підприємств теплопостачання в секторі централізованого теплопостачання України можуть спричинити поглиблення енергетичної бідності домогосподарств, що споживають *теплову енергію*. За оцінками експертів в Україні монопольне становище підприємств теплопостачання призвело до: встановлення бар'єрів до теплових мереж незалежних виробників теплової енергії; зношеності основних фондів, високих втрат (оцінюються в діапазоні від 5 до 47%); високих цін на теплову енергію; відсутності стимулів для підвищення ефективності виробництва теплової енергії та зниження втрат при транспортуванні теплової енергії.

Для зниження негативного впливу для домогосподарств-споживачів теплової енергії встановлення ринкового ціноутворення на енергетичні ресурси необхідно реалізувати заходи з: (1) тарифного стимулювання виробництва теплової енергії з альтернативних джерел для потреб бюджетних установ та населення; (2) стимулювання об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, житлово-будівельних кооперативів до впровадження енергоефективних заходів за програмою «теплі кредити»; (3) інформування виконавцем послуги у частині рекомендацій щодо можливих заходів з підвищення енергоефективності будівель, про державні цільові та інші програми підвищення енергоефективності, контактну інформацію та порядок одержання додаткової інформації.

Зазначені заходи мають бути враховані при розробленні Національного плану дій з енергоефективності на період до 2030 року, який має запровадити: 1)

механізми стимулювання до впровадження енергоефективних заходів на комунальних підприємствах, підприємствах тепло- та водопостачання; 2) механізми стимулювання домогосподарств до виробництва теплової енергії з відновлюваних джерел енергії з використанням досвіду держав-членів ЄС (сонячна тепла енергія – Польща, Німеччина, Франція, Італія; геотермальна тепла енергія – Польща, Німеччина, Італія; тепла енергія доквілля (теплові насоси) – Литва, Франція, Італія).

При цьому необхідно врахувати процес адміністративної та фінансової децентралізації, що посилює мотивацію до міжмуніципальної консолідації в країні та створює правові умови для формування спроможних територіальних громад сіл, селищ, міст, надає можливості для участі територіальних громад у реалізації програм енергоефективності, впровадженні проектів виробництва теплової енергії з відновлюваних джерел енергії. В Україні експерти визначили економічно-доцільний ресурс геотермальної енергетики у обсязі до 8,4 млн. т н.е./рік, енергії доквілля - 12,6 млн. т н.е./ рік.

В Україні обсяги споживання *електричної енергії* домогосподарствами є значними, а тому передбачене законодавством скасування механізму покладання спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку електричної енергії може стати поштовхом до поглиблення енергетичної бідності. Для попередження негативних наслідків для домогосподарств Проект USAID ESP розробив стратегію впровадження удосконаленого фінансового механізму ПСО, що передбачає *поступове* скорочення та скасування механізму спеціальних обов'язків для населення.

Щоб забезпечити доступ для побутових споживачів до електроенергії за ринковими цінами необхідно: (1) надати права споживачам регулювати власне споживання. Побутових споживачів можливо залучити до активної участі у зниженні обсягів споживання електроенергії за рахунок динамічного ціноутворення на передачу електричної енергії у час максимальних (пікових) навантажень; (2) перетворити кінцевого споживача (ОСББ чи домогосподарство) на учасника ринку, з можливістю генерувати, використовувати, відпускати в мережу електроенергію з відновлюваних джерел за прикладом держав-членів ЄС «там де виробляється, там і споживається» (частка споживання відновлюваної енергії у загальному обсязі споживання побутовим сектором у Латвії становила 43,6%, Литві – 32,4%, Німеччині та Франції – по 22,4%).

Щоб перетворити кінцевого споживача на учасника ринку, в основі механізму має бути державна підтримка побутових споживачів за принципом співфінансування, за якого компенсується частка від вартості обладнання. Такий механізм державної підтримки дає змогу знизити витрати на оплату рахунків за енергетичні послуги побутових споживачів, а також подолати складні життєві обставини та повернутися до активного економічного і соціального життя.

